

РОЗВИТОК АГРАРНОЇ НАУКИ БОЛГАРІЇ У 1959-1969 РР.

Георгієва М.Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті висвітлено історичну ретроспективу організаційного розвитку аграрної науки в Болгарії в 1959-1969 роках. Розглянуто участь Академії сільськогосподарських наук Болгарії у забезпеченні та розвитку наукового супроводу аграрного сектору економіки країни в контексті реорганізації галузевих структур, роль науково-дослідних установ у становленні та розвитку аграрного сектору економіки Болгарії як організації виробництва і галузі знань. Наукова новизна статті полягає у постановці та розробці актуальної теми, яка не отримала всебічного висвітлення в історичній науці. На основі широкого використання джерел здійснено комплексне дослідження історії розвитку аграрної науки Болгарії в 1959-1969 рр.

Ключові слова: сільськогосподарська наука, розвиток, аграрний сектор, організація, дослідження, впровадження, Болгарія, галузь, плани.

Постановка проблеми. Зростання інтересу до вивчення й переосмислення історії розвитку аграрної науки Болгарії є невід'ємною частиною процесу відновлення історичного ланцюга еволюції аграрного сектору економіки країни. Нове бачення історії сільського господарства Болгарії сприяє вирішенню сучасних завдань наукової і гуманітарної політики держави, яка могла б визначити історичні чинники розвитку аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зазначити, що розробка питання розвитку сільськогосподарської науки Болгарії є малодослідженою українськими дослідниками. Вивченню проблем розвитку наукової та дослідної справи в аграрній сфері економіки країни присвячено праці вчених-істориків та економістів, зокрема болгарських науковців. До переліку праць в яких висвітлено дану проблематику можна віднести дослідження болгарських істориків В. Мігева [5], І. Кинчев [4], Д. Піщаний [7].

Проведений аналіз свідчить про наявність підходів до дослідження даного питання та запропонованих рекомендацій дослідників щодо напрямів формування системи сільськогосподарської науки, освіти та дослідної справи в Болгарії зазначеного періоду.

Зазначені праці носять фрагментарний характер та не розкривають проблему розвитку сільськогосподарської науки і освіти детально. Отже, постає питання ґрунтовного вивчення зазначеної проблеми задля заповнення прогалини у вітчизняній історіографії.

Мета статті. Висвітлити проблеми розвитку сільськогосподарської науки та освіти в Болгарії, підвищення кваліфікації кадрів-аграріїв та окреслити напрями діяльності Академії сільськогосподарських наук.

Роль аграрної сфери для розвитку економіки країни в цілому має питому вагу і є доміантою в політиці будь-якої держави. Важливим аспектом розвитку аграрного сектору економіки Болгарії є становлення системи аграрної науки, зокрема організації сільськогосподарських науково-дослідних установ. Щоб уникнути помилок на сучасному етапі розвитку системи аграрної освіти необхідно дослідити діяльність сільськогосподар-

ських установ Болгарії в 1960-і роки, саме тому, що цей період історичного розвитку аграрної освіти характеризується поглибленням зв'язку із матеріальним виробництвом. Також в 1961 р. була заснована Академія сільськогосподарських наук (АСН), пізніше вона була перейменована в Сільськогосподарську академію [9, спр. 14, арк.1] що є важливим етапом розвитку аграрної освіти Болгарії в 1960-ті роки.

Питання створення та розвитку сільськогосподарських освітніх та наукових установ завжди було важливим і актуальним для гармонійного економічного розвитку країни, тим більше, досвід фахівців-аграрників є вагомим внеском для сучасного розвитку аграрної науки Болгарії. Метою статті є науковий аналіз діяльності Академії сільськогосподарських наук Болгарії в 1961-1970 рр., а також заповнити прогалини в історії становлення вищої аграрної науки та освіти країни.

У другій половині ХХ століття все більше поглиблюється зв'язок між наукою і виробництвом. Відомий англійський дослідник Дж. Бернал зазначав, що на початку свого розвитку наука рухалась за промисловістю. Сьогодні ж вона має тенденцію наздогнати її і керувати нею [2, с. 317 – 319]. Це висловлювання найбільш точно визначає стан аграрного сектору економіки та науки Болгарії.

Постановою Ради Міністрів Болгарії (1959 р.) наукові інститути системи Міністерства землеробства перейшли під керівництво відділу сільськогосподарських наук при Болгарській академії наук. Після ґрунтовної дискусії були визначені структура і завдання нового підрозділу БАН. Дублюючі інститути ґрунтознавства, тваринництва, лісового господарства об'єднали в спеціалізовані. Створили єдину систему організації науки, а також існуючі науково-дослідні установи об'єднали в центральні спеціалізовані інститути [8, с.12]. Результатом цих реорганізацій було створення вже згадуваної Академії сільськогосподарських наук [3, с. 7].

Академія сільськогосподарських наук стала керівним центром всіх науково-дослідних станцій в аграрній сфері, а також здійснювала планування, фінансування та координацію дослідницької діяльності наукових інститутів і вищих

навчальних закладів. Основне завдання Академії полягало у розвитку сільськогосподарської науки на високому теоретичному та практичному рівні, участі у впровадженні досягнень науки в практику сільськогосподарського виробництва. У структурі Президії Академії були створені управління: комплексних дослідних станцій, впровадження наукових досягнень, організації і планування експериментальних баз; механізації та електрифікації сільського господарства. Реорганізація була необхідною, власне задля посилення впливу науки на вирішення завдань, що виникли перед аграрним сектором країни в умовах інтенсифікації сільського господарства.

У 1962 році, на момент створення АСН, в Болгарії було близько 70 науково-дослідних інститутів (НДІ) і дослідних станцій сільськогосподарського профілю [8, с. 17]. У 1963 році було опубліковано Постанову Уряду про створення нових дослідних станцій і реорганізації старих дослідних установ з метою розширення можливостей застосування на практиці наукових розробок сільськогосподарських науково-дослідних установ. Передбачалося створення широкої мережі дослідних станцій в різних природно-кліматичних районах країни, в розробках яких враховувалися зональні особливості розвитку аграрного сектору економіки Болгарії. Коло завдань дослідних станцій також охоплювало розробку науково-практичних проблем розвитку аграрної сфери, аналіз досягнень вітчизняних і зарубіжних, зокрема, радянських вчених-аграріїв та узагальнення їх досвіду [6, с. 20, арк. 7].

У 1962 р. була проведена реорганізація дослідних інститутів в спеціалізовані центри: вирощування пшениці та соняшника в м. Генерал Тошево, кукурудзи в с. Кнежа, зернових культур в центрі «Образцов Чіфлік» (с. Русе) та ін. [1, с. 15, арк. 2]. У цьому ж році на базі державної землеробської станції був утворений НДІ «Образцов Чіфлік» по розробці зернових і бобових культур на всій території країни [1, с. 15, арк. 3].

Новий якісний організаційний крок у веденні галузевого дослідження був зроблений після остаточного підпорядкування вузів сільськогосподарського профілю у відання АСН. Основний тягар підготовчої роботи з переходу на загальноакадемічну координуючу основу прийняла на себе Академія сільськогосподарських наук. Система координації науково-дослідної роботи профільних установ дозволило розробити 125 державних цільових програм, серед яких у сфері зернових, бобових і технічних культур – 62; виноградарства, овочівництва і плідництва – 24; ґрунтознавства, лісового господарства – 27; механізації – 6 та ін. Також спільні дослідження велися із Вищим сільськогосподарським інститутом ім. Г. Димитрова (ВСІ ім. Г. Димитрова) та ВСІ ім. В. Коларова. За результатами цієї співпраці було розроблено 71 і 41 наукових дослідження [1, с. 23, арк. 1].

Незважаючи на реальні успіхи не тільки в питаннях якнайшвидшого впровадження всього науково нового у сільськогосподарське виробництво, а й проведення ряду фундаментальних те-

оретичних розробок вченими та педагогами АСН Болгарії, все ж у певних випадках координація діяльності НДІ і вузів здійснювалася формально, обмежуючись механічним збором подібних тем в одну узагальнену проблему без колективної дискусії. Для поліпшення координації науково-дослідної роботи, Академія запросила відомих вчених – аграріїв із профільних вищих навчальних закладів у наукові ради НДІ і дослідні станції. Із ВСІ ім. Г. Димитрова було запрошено – 67 наукових співробітників, з ВСІ ім. В. Коларова – 26, від Вищого інституту харчової промисловості – 2 співробітників [10, с. 34, арк. 3-4].

До середини 1960-х років на базі НДІ і дослідницьких станцій системи АСН було 29 експериментальних баз загальною площею – 66,702 га, з них оброблюваних земель – 54,835 га [1, с. 47, арк. 2]. Їх діяльність мала вирішальне значення для здійснення стратегічного завдання АСН – створення тісних зв'язків між наукою і виробництвом. Експериментальні бази покликані були прискорити перевірку результатів досліджень на виробництві і стати сполучною ланкою між наукою і сільським господарством. Вони мали важливу роль у впровадженні наукових досягнень в аграрне виробництво, вдосконаленні технологій і технік. Здійснювався головний напрямок їх діяльності – створення елітних та суперелітних сортів насіння різних сільськогосподарських культур. Важливою проблемою виробничої діяльності експериментальних баз було впровадження високоефективних сучасних технологій, заснованих на досягненнях болгарської та зарубіжної сільськогосподарської науки.

Штат науковців у 1961–1970 роках зростав, не тільки кількісно, але і мінялися їх якісні показники. Це отримало відображення в декількох напрямках: підвищення кваліфікації наукових кадрів, поліпшення матеріально-технічної бази НДІ і ВНЗ. Результатом усіх наукових нововведень в аграрну сферу стало підвищення рівня врожайності. До середини 1960-х років, в Інституті пшениці та соняшнику в м. Толбухін були виведені сорти пшениці № 30-10, 12-16, які перевищували за рівнем врожайності та стійкості до хвороб радянський сорт «Безоста», поширений в Болгарії в 1960-і роки. Болгарія вийшла на одне з перших місць у світі за рівнем середнього врожаю пшениці з одного гектару землі. У 1967 році було отримано в середньому по 30,6 ц /га зерна приблизно з 1,3 млн. га площі загалом [1, с. 20, арк. 8].

Отже, у досліджуваній період завершився перший етап розробки науково обґрунтованого планування та розподілу землі під аграрне виробництво і детальне районування земельних угідь під певні культури. Результатом діяльності вчених стало підвищення рівня виробництва продукції рослинництва, вчені вперше зайнялися розробкою науково-технічних концепцій і прогнозів за 22 основними культурами, які вирощувалися в країні. Були зібрані і узагальнені матеріали про рівень і тенденції розвитку науки і технічного оснащення аграрного сектора економіки Болгарії. Наукові висновки та концепції, зроблені вченими у досліджуваній період пред-

ставляли собою велику базу для створення науково-обґрунтованих систем ведення сільського господарства Болгарії згідно із картою районування угідь і складання перспективних планів його розвитку. Вся ця наукова робота відіграла велику роль у подальшому вдосконаленні головних показників та підвищенні рівня врожайності основних сільськогосподарських культур.

Варто відзначити, що в період з 1962 по 1967 рр. болгарські вчені-аграрії внесли 653 пропозиції для впровадження наукових досягнень у агротехнічне виробництво, з них 235 пропозиції мали загальну річну ефективність понад 300 млн. левів [9, Спр. 14, арк. 3]. Але поряд із значними успіхами впровадження наукових досягнень у сільськогосподарську практику, не всі галузі аграрної сфери та науки розвивалися рівномірно. Меліорація, механізація, тютюнництво, тваринництво не використовували весь свій потенціал, а такі галузі науки як біохімія, біофізика, радіобіологія були в зародковому стані [Так само, арк. 5]. Крім того, процес реалізації наукових досягнень у виробництві все ще гальмувалося через те, що не завжди були відповідні нормативні документи, які регламентували впровадження наукових досягнень, також не завжди був зрозумілий механізм впровадження наукової теорії в практику. Крім цих проблем, мала місце недостатня узгодженість дослідних планів різних наукових установ, чітко не було визначено питання про фінансове заохочення авторів та учасників наукових проектів, кредитування їх розробок.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження, було з'ясовано, що роль Академії сільськогосподарських наук Болгарії була досить вагомою для розвитку аграрного сектора економіки країни. З'ясовано, що аграрна наука Болгарії, багато років піддавалася політичній залежності, надлишкового планування та централізації, але все ж незважаючи на безліч втрат і перешкод продовжувала збагачувати скарбницю знань і зміцнювати науковий потенціал. В цілому, підвищення врожайності основних сільськогосподарських культур на початку 60-х років минулого століття відбувалося за рахунок вдосконалення структури посівних площ; сортозаміни системи насінництва, застосування добрив, вдосконалення сільськогосподарських машин. Результати селекційних досліджень і впровадження інтенсивних технологій вирощування визначили потенційно високий рівень врожайності основних зернових культур та їх якість.

Ефективність функціонування системи сільськогосподарської науки та освіти напряму залежить від удосконалення механізму взаємної співпраці у системі «аграрна наука – аграрна освіта – агропромислове виробництво», що має забезпечувати процес взаємодії в аграрному секторі економіки та впровадження інновацій.

Необхідною складовою формування системи сільськогосподарської науки є наявність кадрового забезпечення. Перед аграрною освітою необхідно ставити завдання підготовки висококваліфікованих фахівців-аграріїв.

Список літератури:

1. Архів БАН. Ф.1, Оп. 24.
2. Бернал Дж. Наука в истории общества. М., 1956. 663 с.
3. Известия на Президиума на Народно събрание. София, 1961. №71.
4. Кънчев И. Организационни структурни промени в условията на аграрната реформа // Икономика и управление на селското стопанство. 1998. №6. – С. 9-13.
5. Мигев В. Колективизацията на българското село (1948-1958 г.). София, 1996, 325 с.; Проблеми на аграрното развитие в България (1944-1960 г.). София: КиМ, 1998, 267 с.
6. Окружний державний архів м. Пловдива. Ф. 1297. Оп. 2.
7. Песчаный Д. Българо – съветското сътрудничество при социалистическото переустройство на селското стопанство в НР България. София, 1977. – 178 с.; Песчаный Д. Българо – съветското сътрудничество в область на селското стопанство през 60 – 70 гг. // Исторически преглед. 1979. № 4. – С. 56-61; Песчаный Д. Взаимобогативащат характер на съветско – българското сътрудничество в селското стопанство (край на 50 – нач. 70 година // България в света от древността до наши дни. В 2 т. София, 1979. Т.2. – 314 с.
8. Попов П., Калайджиев И., Мачев С. Комплекените опитни станции и тяхното место в системата на Академията на селскостопанските науки // Селскостопанска наука. 1966. № 4. С. 11-21.
9. Софийський міський окружний державний архів. Ф. 1673. Оп. 2
10. Центральний державний архів Болгарії (ЦДА на България). Ф. 143. Оп. 1.

Георгиева М.Д.

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РАЗВИТИЕ АГРАРНОЙ НАУКИ БОЛГАРИИ В 1959-1969 гг.

Резюме

В статье освещены историческую ретроспективу организационного развития аграрной науки в Болгарии в 1959-1969 годах. Рассмотрены участие Академии сельскохозяйственных наук Болгарии в обеспечении и развитии научного сопровождения аграрного сектора экономики страны в контексте реорганизации отраслевых структур, роль научно-исследовательских учреждений в становлении и развитии аграрного сектора экономики Болгарии как организации производства и области знаний. Научная новизна статьи заключается в постановке и разработке актуальной темы, которая не получила всестороннего освещения в исторической науке. На основе широкого использования источников осуществлено комплексное исследование истории развития аграрной науки Болгарии в 1959-1969 гг.

Ключевые слова: сельскохозяйственная наука, развитие, аграрный сектор, организация, исследования, внедрения, Болгария, отрасль, планы.

Georgieva M.D.

Kyiv National Taras Shevchenko University

DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SCIENCES BULGARIA IN 1959-1969 s.

Summary

The article provides a historical retrospective of the organizational development of agricultural science in Bulgaria in 1959-1969, respectively. Participation of the Bulgarian Academy of Agricultural Sciences to provide scientific support and development of the agricultural sector of the economy in the context of the reorganization of industrial structures, the role of research institutions in the development of the agricultural sector in Bulgaria as production and knowledge. Scientific novelty of the paper lies in the formulation and development of topical theme that has not received full coverage in history. Based on the extensive use of sources of complex research of the history of agricultural science in Bulgaria in 1959-1969 years.

Key words: agricultural science, development, agriculture, organization, research, implementation, Bulgaria, the industry plans.